

VIZE ROZVOJE ČESKÉ REPUBLIKY DO ROKU 2015

Od počátku vzniku České republiky k 1. lednu 1993 jsme se setkávali s názory, že staronový český stát by měl mít státní doktrínu, která by vyjadřovala smysl jeho existence. Tyto názory neměly dostatečné posvěcení u decisních orgánů a byly stále ojedinělé a reprodukovány na úzce zaměřených pracovištích. Myšlenka však stále žila. Konkrétnější aktivity v tomto směru se dostalo uvedeným názorům zřízením **Rady vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii** v roce 1999. Ty vyzvaly několik desítek odborníků ke zpracování podkladů pro pozdější vypracování doktríny nově vzniklé České republiky a výsledkem se stal **Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje České republiky** z února 2000.

Uvedený sborník se stal východiskem další redakce analytických studií pro vypracování komplexnější strategie sociálního a ekonomického vývoje republiky. Výsledkem byl **Sborník podkladů pro vizi rozvoje České republiky vydaný péčí shora jmenované Rady vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii** v červnu 2000.

Práce na strategii České republiky v oblasti nejen ekonomického a sociálního vývoje, ale s úkolem postihnout celou sociální skutečnost země, probíhaly po několika liniích. Celostátní koncepce se ujala **Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy**, která v létě 2000 založila speciální pracoviště **Centrum pro sociální a ekonomickou strategii (CESES)** se sídlem v Praze 1, Celetná 20.

V průběhu roku 2001 probíhalo a dosud probíhá šetření u vybraných odborníků, kteří byli vyzváni ke kritice obsahu publikace **Vize rozvoje České republiky do roku 2015**, kterou mezitím v polovině roku 2001 zredigovalo a vydalo Centrum pro sociální a ekonomickou strategii v Praze.

Šetření u vyzvaných odborníků má dále zpřesnit a event. rozšířit výčet a formulaci tzv. **prioritních problémů** vývoje české společnosti s časovým horizontem roku 2015. Šetření probíhá ve třech kolech s postupným úkolem finalizovat škálu prioritních problémů. Autorský kolektiv devíti odborníků vedených **prof. PhDr. Martinem Potůčkem, DrSc., MSc.**, který je vedoucím Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, zpracuje nové připomín-

ky a zapracuje je do nové publikace s názvem **Průvodce krajinou možných budoucností**.

Strukturu prioritních problémů budoucí české společnosti naznačil už obsah **Vize rozvoje České republiky do roku 2015** uvedených v části A této publikace. Problémy jsou analyzovány z hlediska časových fází jednotlivých problémů z hlediska současnosti, které jsou označeny jako „Výchozí stav“, dále z hlediska „Vývojových trendů“ a konečně z hlediska „Ohrožení a rozvojových příležitostí“ spojených s daným problémem.

Část A shrnuje do čtyř bloků 27 problémů považovaných za prioritní. **První blok** obsahující formativní vývojové trendy zahajují úvahy o procesech globalizace, která je novou celosvětovou skutečností a týká se už dnes země celého světa. V jejím rámci se vyvíjí geograficky užší proces integrace evropských zemí, do něhož je vtahována také Česká republika. Zároveň probíhají procesy měnící životní prostředí Země a ohrožující jeho samu existenci. Svůj specifický vývoj mají i procesy vývoje světového obyvatelstva, probíhající velmi nerovnoměrně jako protichůdné v pojetí Západ-Východ nebo nověji Sever-Jih. Už dnes vede tento protichůdný vývoj depopulace na jedné straně a pokračující demografické revoluce na druhé straně v závislosti na nerovnoměrném vývoji ekonomickém k sociálním nerovnostem ve světě, které hrozí katastrofou. S tím jsou spojeny otázky vnějších bezpečnostních rizik, jejichž přehled uzavírá úvahy sdružené do prvního bloku této části.

Druhý blok je nazván „Formativní vývojové trendy České republiky“ a tvoří ho deset skupin prioritních problémů. Blok je strukturován logicky od formování obrany a bezpečnosti státu přes vývoj kriminality k formování právního státu. Následují kapitoly věnované stavu a vývoji veřejné správy v České republice s mnoha kritickými připomínkami. Ekonomickým problémům jsou věnovány dvě kapitoly, z jejichž znění vyplývá řada výhrad k fungování tržní ekonomiky za neustálených legislativních podmínek. Velká pozornost je věnována politickému systému a jeho vývoji, který není hodnocen příznivě. Z toho vyplývá i vyzdvihování účasti občanů na řízení státu, jemuž je věnována další kapitola nazvaná „Vývoj občanského sekto-

ru“, který je autory považován za vyrovňující faktor skutečného politického systému v republice. Jakýmsi vyvrcholením úvah o fungování společnosti je kapitola o sociálních vztazích, o strukturách a soudržnosti společnosti, která je považována za jednu z optimálních forem její existence a fungování.

Třetí blok – „Potenciály rozvoje České republiky“ – je stručný. Pojednává se v něm o základních sdílených hodnotách a orientaci země a o postojích obyvatelstva. Jestliže v 19. století byly v našich zemích oceňovány takové hodnoty jako vzdělanost, pracovitost, národní solidarita, orientace na názorové středy, umírněnost, opatrnost a nenásilné řešení konfliktů, epocha po druhé světové válce byla ve znamení destrukce většiny těchto hodnot. Etapu po listopadu 1989 charakterizuje pokračování destrukce základních hodnot spojená s názorovým chaosem, neznalostí fungování demokratického státu a izolace od zevního světa. Proto existuje několik hodnotových orientací. Jednou je orientace na rodinu, zdraví a štěstí, další je orientace na úspěch, bohatství a postavení, třetí je orientace na duševní bohatství a odpovědnost k životu, a poslední je orientace na poklidné soukromí a aktivní život s přáteli.

Čtvrtý blok se nazývá „Formování a uplatnění lidského potenciálu země“. Zde jsou soustředěny problémy týkající se zcela konkrétně nejen naší společnosti, ale i jejích jednotlivých členů. První kapitolou je „Reprodukce obyvatelstva, rodina, vnější a vnitřní migrace“. Jsou v ní shrnuty a to velmi kvalifikovaně poznatky polistopadového populačního vývoje České republiky a uvedeny důsledky tohoto vývoje v bližší i vzdálenější budoucnosti. Následují klasické kapitoly věnované zdraví a péči o ně, vzdělání a návazně zaměstnanosti a nezaměstnanosti. Lze říci, že se problematika těchto kapitol propojuje. Jako polistopadové aktuální téma se ukazuje soužití většinové společnosti s menšinami a to nejen národnostními. I když se index xenofobie v posledních letech snížil, přetrvává národnostní intolerance. Klíčovým problémem je začleňování minorit do většinové společnosti. Kapitola „Národní kultura a identita“ je sice krátká, ale pro reálný život české společnosti významná. Má historický úvod od počátku českého státu přes osvícenství, 19. století do současnosti. Jako nejzávaž-

nější skutečnost je z nedávné minulosti označován rozpad Československa. Konstatuje se správně, že česká národní identita nebyla nikdy identitou čistě národní, ale byla spojena s identitou státní. V soudobé české společnosti se za **znaky českosti** považuje: umět česky, cítit s Čechem, mít české občanství a respektovat zákony a instituce České republiky. Češi jsou nejvíce hrdí na svou historii, umění a literaturu. Cítí se Středoevropany, avšak česká společnost je relativně uzavřená, tradicionalistická, konzervativní a národnostně homogenní. Přitom je česká identita spíše pluralitní než jednoznačná. Závěrem se však, a opět právem, říká, že „pocity národní a státní identity jsou u velké části českého obyvatelstva na ústupu a blíží se prostému vědomí příslušnosti k národu bez pozitivní hodnotové konotace“.

Další dvě kapitoly jsou věnovány problémům majícím úzký vztah k územnímu plánování a urbanismu. První se nazývá „Životní prostředí. Území a společnost“. Nemohu nevyzdvihnout úvod začínající 5. – 6. stoletím, kdy krajina byla pokryta z 90 % lesy. Již ve středověku došlo k odlesnění na dnešních 30 %. Prudký rozvoj industrializace začal před 150 lety. Po druhé světové válce se Československo stalo „kovárnou socialismu“ orientovanou na těžký průmysl, náročný na energii a suroviny. Společně s technickým zaostáváním se to projevilo na dramaticky se horšícím životním prostředí. V tomto směru nás čeká složitá a náročná napravování špatného stavu životního prostředí a dosahování stavu požadovaného orgány Evropské unie. O všem víme, vše se musíme pokusit napravit v co nejkratší době. V prostoru s hustotou zalidnění 130 obyvatel na km² však vždy půjde „o hledání přijatelného kompromisu mezi nároky společnosti a únosnou kapacitou prostředí“. Materiál uvádí, že „nástrojem pro hledání a prosazování takového kompromisu je krajinné a územní plánování“, jež má v České republice (resp. bývalém Československu) velmi dobrou tradici. Směřování k udržitelnému rozvoji je základní civilizační výzvou. Druhá závažná kapitola v tomto kontextu je nazvána „Regionální vývoj. Struktura osídlení“. Politické, ekonomické a sociální změny se po listopadu 1989 strukturovaly i regionálně a lokálně. Autoři konstatují prohlubování územních rozdílů sociálně ekonomických skutečností jako důsledek různě fungujících konkurenčních mechanismů na regionální a lokální úrovni. V návaznosti na to se začaly projevat

proměny v uspořádání systému osídlení. Šlo o dva typy těchto proměn: a) potlačení velikosti center, ale posílení jejich atraktivity založené na kvalitě aktivit v centrech; b) posilování propojenosti částí systému osídlení, které vedlo k měřítkovému posunu územních polarit na vyšší úroveň. Průvodním jevem bylo i snížení prostorové mobility obyvatelstva v souvislosti s úpadkem ekonomiky a stagnací v bytové výstavbě. Odmyslíme-li si trochu kostrbatý výklad, můžeme potvrdit, že v posledním desetiletí se změnil jak objem migrací (nejdříve klesání, nyní opět mírný vzestup), tak jejich směry (z měst na venkov), což vedlo k územní redistribuci obyvatelstva a zastavení procesu urbanizace. Možno potvrdit konstatování autorů o zaostávání dříve preferovaných oblastí (Ostravsko, severní Čechy) a posilování jiných (pražská aglomerace). Snížit tyto diferenzní důsledky bude důležitým úkolem. Významnou funkci by přitom měl sehrát rozvoj vyvážené infrastruktury umožňující zvýšenou a efektivní mobilitu nejen lidí, ale také idejí a materiálů atd. K uvedeným změnám v mobilitě a rozmístění obyvatelstva přispěly a přispívají: snížení významu železniční dopravy a zvýšení dopravy silniční, snížení objemu hromadné dopravy a zvýšení podílu osobní individuální dopravy, snížení vnitrostátní dopravy a zvýšení dopravy mezinárodní, přeorientování domácí a zahraniční dopravy z východních zemí na země Evropské unie. Důležitý úkol připadá na zvýšení kvalifikace nejvyšších stupňů managementu. To pak lze vztáhnout i na územní aspekty v podobě „učících se regionů“, jak je to již obvyklé v Německu („lernende Regionen“) a propaguje se i v zemích Evropské unie. Ačkoliv politické, ekonomické a sociální programy Evropské unie preferují koncepci vyrovnávání územních rozdílů mezi regiony, opak je zatím zřejmě pravdou, a to platí také o České republice. Myslím, že s tímto vývojem bychom se neměli spokojit, ale naopak zpracovávat takové programy a projekty, které by umožnily využít materiálových, přírodních a intelektuálních priorit konkrétních regionů, event. lokalit k tomu, aby propagovaná „konkurenceschopnost“ nebyla pouhým teoretickým katexochén, ale měla reálné výsledky. V tom směru by bylo třeba tuto pasáž problémových priorit doplnit. Materiál se zde oprávněně zmiňuje o tom, že „nepropojenost mezi regionální a bytovou politikou se také stává jedním z vážných rizik efektivního regionálního rozvoje“. (Důraz na re-

gionální rozměry koncepcí a prognóz se uvádí v „Metodice střednědobých koncepcí“ jež tvoří přílohu k usnesení vlády České republiky č. 10 ze dne 3. ledna 2001.)

Na tyto kapitoly organicky navazuje další, nadepsaná „Uplatnění výzkumu a vývoje“. Velmi kriticky se zde hodnotí neuvážené rušení podnikových výzkumných pracovišť a boj o vědecký výzkum mezi Akademií věd České republiky a vysokými školami. Český výzkum se také nedostatečně prezentuje na mezinárodním kolbišti. Státní podpora výzkumu a vývoje je nedostatečná. Rozvoj by měl být zaměřen na molekulární vědu, genetiku, nanotechnologii, informatiku, biotechnologie, nové materiály a výzkum mozku. Závěr **části A** tvoří kapitola věnovaná procesům informatizace společnosti a sociální komunikaci. Jde o další rozvoj informačních a komunikačních technologií (ICT). V rámci nich zaujímá zvláštní postavení Internet, jehož základy byly položeny v USA v roce 1969. Od té doby se stal celosvětovým komunikačním fórem. Revoluční změnou bylo vyvinutí technologie **WWW (World Wide Web)** v roce 1980. Obchod přes Internet však přinesl i nové formy kriminality a proti ní je třeba bojovat.

Část B obsahuje scénáře vývoje české společnosti do roku 2015. **Tři hlavní scénáře** se nazývají: 1. Vítězné trhy, 2. Institucionální přizpůsobení a 3. Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu. Předložené scénáře mají podnítit k uvažování o perspektivách vývoje České republiky do roku 2015. Jejich funkce je heuristická. Scénáře jsou psány jako soubor událostí, které se podle jejich dikcí **už staly**. Je to tedy **fiktivní minulost**. Jsou analogií scénářů „Evropa 2010“, zpracovaných v roce 1999 Evropskou komisí. **První scénář** CESES předpokládá prosazení trhu jako dominantního regulačního faktoru vývoje české společnosti. **Druhý scénář** vychází z představy, že přizpůsobení se podmínkám panujícím v EU bude hlavním motorem rozvoje českého státu. **Třetí scénář** odpovídá vývoji, kdy všechny tři faktory regulující vývoj společnosti (trh, stát, občanský sektor) budou v rovnováze.

Vyústěním prací na vizích České republiky, opřené o vytipování priorit, by měl být jakýsi „**Průvodce po krajíně možných budoucností**“. Je to výčet žádoucích cílů a podmínek k jejich dosažení, vyplývající z kritického vyhodnocení problémových priorit jak byly formulovány odborníky různých profesí z hlediska po-

třeb rozvoje české společnosti a České republiky do roku 2015.

Autoři **Vize rozvoje České republiky do roku 2015** navrhuji tyto klíčové cíle:

1. Hospodářský růst, který generuje podmínky rozvoje české společnosti.
2. Zvyšování kvality života obyvatel včetně jeho životní úrovně a všech ukazatelů kvality života.
3. Sociální soudržnost spočívající v udržování, případně posilování soudržnosti mezi různými sociálními skupinami ve společnosti.
4. Bezpečnost země a jejích obyvatel ve formě obrany země a boje proti kriminalitě.
5. Ochrana a tvorba životního prostředí jako podmínka zdravého vývoje společnosti.

Po uvedení schématu klíčových cílů, jak vyplynuly z dosavadní spolupráce autorů s mnoha desítkami odborníků různých profesí, navrhuji autoři **další postup** prací na vizi:

1. Veřejnou diskusi o podobě, obsahu a charakteru tématické struktury priorit formou expertního šetření dotazníkem

(poznámka: běží od poloviny roku 2001).

2. Generování alternativních návrhů priorit, odvozených z hodnotových východisek a publikování ve veřejně přístupné publikaci.
3. Odhad výnosů a nákladů alternativních návrhů priorit v delším časovém horizontu, moderace a veřejné diskuse o nich.
4. Zpracování výsledného dokumentu do souhrnné podkladové studie mapující v dosažitelné míře podrobnosti a hodnověrnosti „**krajinu možných a žádoucích budoucností země**“.

Práce nyní probíhají ve fázi prvního až třetího kola expertních připomínek a doplňků k uvedeným problémům. Pro demografy, sociology, urbanisty a územní plánovače jsou nejbližšími tématy demografický vývoj České republiky v zemi i v kontextu Evropy i vyspělých zemí světa. Dále to jsou otázky vývoje společnosti a jejich organizačních forem. Pro urbanisty jsou nejbližší otázky tvorby krajiny, procesy urbanizace a koncentrace event. dekoncentrace obyvatelstva. Pro regionál-

ní plánovače je otevřeno mnoho otázek spojených s regionálním rozvojem a sídelní problematikou, jak byla prezentována v citované publikaci.

Organizační team CESES reprezentovaný autory publikace očekává připomínky odborníků, i těch, kteří nebyli vyzváni. Výzvy jsem využil a navrhl rozšíření prioritních problémů **o problematiku bytové politiky**, bytové výstavby a tvorby osídlení České republiky vyplývající z nových migračních tendencí a z žádoucích forem **osídlení** země. K řadě dalších témat jsem zaslal své připomínky: k demografickému vývoji České republiky, k vývoji světového obyvatelstva a procesu celosvětové urbanizace, k otázce národní kulturní identity a formování nového smyslu českých dějin, včetně návrhů na další postup a řešení otázek za účelem dosažení žádoucích cílů. Akci „**Vize České republiky do roku 2015**“ považuji za přínosnou pro uvědomění si smyslu existence nového českého státu od jeho nového začátku v roce 1993.

Alois Andrlé